

26.-27. Mart/March 2021.

EKONOMIJE BOSNE I HERCEGOVINE, POSLIJE PANDEMIJE COVID-19

Mr. Sci. Emir Durić, e- mail: emir.duric@igm.ba

Industrija građevinskog materijala "IGM" d.o.o. Visoko, Bosna i Hercegovina

Prethodno priopćenje

Sažetak: Najviši nivoi vlasti u Bosni i Hercegovini: Vijeće ministara i Predsjedništvo, trebaju da donesu mjere, koje će pomoći svim privrednim subjektima u prevazilaženju krize izazvane pandemijom. Niži nivoi vlasti, moraju dati svoj doprinos i iznaći dodatna sredstva, kako bi olakšala poslovanje privrednim subjektima, koji egzistiraju na njihovim općinama. Pristup fondovima Evropske unije, teže će moći koristiti Bosna i Hercegovina, jer nije njena članica, ali sve mogućnosti za pomoć u finansijskim sredstvima iz Evropske unije, maksimalno iskoristiti. Omogućiti i osposobiti naše privrednike, da apliciraju na ta sredstva. Bosna i Hercegovina mora iznaći sredstva i iz drugih izvora, većinom će to biti sredstva kreditnog zaduživanja od Finansijskih institucija, kako bi stabilizovala budžet i dodatno uložila finansijska sredstva u privredu. Stimulisati zapošljavanje radne snage, preko svih državnih fondova i nivoa vlasti, da se osnaže penzioni fondovi i vrati sigurnost građana u finansijsku stabilnost države. Bankama pomoći da reprogramiraju kredite, kako privredi, tako i stanovništvu.

Ključne riječi: Covid-19, ekonomija, zaposlenost, kriza.

ECONOMY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA, AFTER THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract: The highest levels of government in Bosnia and Herzegovina: the Council of Ministers and the Presidency, should adopt measures that will help all economic entities to overcome the crisis caused by the pandemic. Lower levels of government must make their contribution and allocate additional funds to facilitate business for businesses that exist in their municipalities. Access to European Union funds will be more difficult for Bosnia and Herzegovina to use, because it is not a member, but to make the most of all opportunities for assistance in financial resources from the European Union. To enable and enable our businessmen to apply for those funds. Bosnia and Herzegovina must also raise funds from other sources, most of which will be loans from financial institutions, in order to stabilize the budget and additionally invest financial resources in the economy. Stimulate the employment of the labor force, through all state funds and levels of government, to strengthen pension funds and restore the security of citizens to the financial stability of the state. Help banks to reschedule loans, both to the economy and households.

Keywords: Covid-19, economy, employment, crisis.

1. UVOD

Pandemija koronavirusa (COVID-19) pustoši ekonomiju Bosne i Hercegovine, uzrokujući veliku štetu firmama i tržištu rada. Dok se prihodi i mogućnost za zapošljavanje smanjuju, nedostatak podataka, onemogućava procjenu povećanja siromaštva i smanjuje mogućnosti za određivanje, koja su domaćinstva najugroženija, kako bi se donijele zaštitne mjere, kao odgovor na povećano siromaštvo. Pandemija je pogodila sve zemlje svijeta, neke malo više, neke manje. Sve te zemlje, doživjele su ekonomsku stagnaciju i pad privredne aktivnosti. Slabo rastuće ekonomije, kakva je i naša država Bosna i Hercegovina, neizbježno će osjetiti pad ekonomske aktivnosti, koji će doći od zemalja Evropske unije.

Uticaj pada, pogodit će sve grane naše ekonomije, koja je permanentno ovisna o potrošnji dobara i njihovom izvozu. Zavodi za zapošljavanje, su jasno dali do znanja da je pad zaposlenosti u prvoj polovini 2020. godine u FBiH, iznosio oko 18.800 radnika, a u Republici Srpskoj, oko 4.000. Ekonomski pokazatelji o izvozu su također obezhrabrujući i u stalnom su padu. Bruto društveni proizvod je u minusu, za prvu polovinu 2020. godine za 3,7%, sa tendencijom još većeg pada.

Kako će se stanje dalje odvijati, zavisi od dva scenarija: procjene toka pandemije i vakcinacije, kao najveće nade za spas ljudskih života i ekonomske stabilizacije. Na osnovu ova dva temelja, jasno je da privreda Bosne i Hercegovine ulazi u recesiju, kao rezultat isključivo vanjskih faktora, tj. pogoditi će i rentabilne, efikasne i izvozne kompanije. U početku će to biti one kompanije koje su i prije Covid-a 19 bile na pragu rentabilnosti i poslovale na granici likvidnosti. Kasnije će i one kompanije koje su bile uspješne i zdrave, koje su bile u stanju servisirati svoje obaveze, ući u pad aktivnosti i postići negativan trend, koji će kod dosta njih završiti, stečajem i likvidacijom.

Najviše će biti pogođeni mali obrtnici i porodične kompanije, koje nemaju akumuliranih sredstava, da premoste određeno vrijeme, dok se situacija ne stabilizuje i ekonomska aktivnost ne krene uzlaznom putanjom. Osptat će oni koji uspiju reducirati troškove i svesti ih na optimalni nivo i koji uspiju osigurati poslove i u uvjetima recesije, kao i one kompanije koje budu imale neiskorištenih sredstava, ili one koje budu u mogućnosti da se kreditno zaduže, kod komercijalnih banaka.

Naše stanovništvo, zbog smanjenja posla i poskupljenja životnog standarda, će biti u dodatnom problemu, jer ljudi moraju osigurati egzistenciju i osnovne životne potrebe. Radna snaga iz Bosne i Hercegovine će i dalje biti primamljiva za zemlje Evropske unije, jer se dokazalo, da su naši radnici dosta marljivi i da mogu odgovoriti zahtjevima tog tržišta. Mi ćemo ostati sa manje obrazovanom i nestručnom radnom snagom, a u isto vrijeme, moramo da se uzdignemo iz ekonomske stagnacije.

Sve dok učinkovita vakcina protiv virusa ne postane dostupna svima, možemo očekivati još veće posljedice, na ekonomsku aktivnost Bosne i Hercegovine, koja je jedna mala i složena ekonomija, bez većih rezervi, da bi se na krizu odgovorilo, jače i efikasnije. Na žalost, većina pokazatelja nije ohrabrujuća, ali se ipak nadamo, da će Bosna i Hercegovina uspjeti se izdići i pametnom i učinkovitom politikom, uspjeti sačuvati privredu i vratiti je na uzlazni trend, kakav je bio i prije pojave pandemije koronavirusa (COVID-19).

2. EKONOMSKI POKAZATELJI U BOSNI I HERCEGOVINI, PRIJE PANDEMIJE KORONAVIRUSA (COVID-19)

Da bi utvrdili index razvijenosti kantona i lokalnih samouprava, u FBiH koristimo sljedeće pokazatelje, koji su najbitniji za određivanje razvijenosti:

- Prihodi od poreza na dohodak po stanovniku (X-1),
- Stepen zaposlenosti (X-2),
- Kretanje stanovništva (X-3),
- Udio starijeg stanovništva u ukupnom stanovništvu (X-4),
- Stepen obrazovanja radne snage (X-5).

Prihodi od poreza na dohodak po stanovniku (X-1), se računaju kao odnos ukupnog iznosa naplaćenih poreza, koji su tokom jedne fiskalne godine platili poreski obveznici, to su fizička lica sa prebivalištem na području kantona, odnosno lokalne samouprave, na kojima se vrši plaćanje i broja stanovnika koji žive na području toga kantona. Za izračun, se koriste podaci Porezne uprave FBiH, iz Zakonom propisanih obrazaca.

Stepen zaposlenosti (X-2), se računa kao odnos ukupnog broja zaposlenih i radnosposobnog broja stanovnika, na tom kantonu. Podaci se uzimaju od Federalnog zavoda za statistiku.

Kretanje stanovništva (X-3), se računa kao odnos procjenjenog broja stanovnika, na području određenog kantona i ukupnog broja stanovnika. Podaci se uzimaju od Federalnog zavoda za statistiku.

Udio starog stanovništva u ukupnom stanovništvu (X-4), se računa kao odnos broja stanovnika sa 65 godina i više i procjenjenog broja stanovnika tog kantona. Također, podaci se uzimaju od Federalnog zavoda za statistiku.

Stepen obrazovanja radne snage (X-5), se uzima kao odnos sa srednjim i višim nivoom obrazovanja, naspram radne snage (zaposleni, nezaposleni) na tom kantonu.

Tabela 1. Kategorizacija jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹⁵⁰

Skupina	Vrijednost JLS Indexa	Skupina	Vrijednost indexa na nivou kantona
I	> 1,25	I	> 1,25
II	<1, 1,25>	II	<0,75, 1,25>
III	<0,75, 1>	III	<0,75
IV	<0,60, 0,75>		
V	<0,60		

¹⁵⁰ Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

26.-27. Mart/March 2021.

Kada govorimo o razvijenosti lokalnih samouprava, zabrinjavajući podatak je, da je od sedam izrazito razvijenih lokalnih samouprava, čak šest, iz kantona Sarajevo. Ono što je zajedničko za šest, od sedam lokalnih samouprava, koje spadaju u I kategoriju, izrazito razvijenih, jeste da su one sve turističke destinacije i da najveći dio prihoda ostvaruju, upravo od turizma, a upravo ova grana je najpogođenija pandemijom koronavirusa (COVID-19).

Tabela 2. Deset najrazvijenijih lokalnih samouprava u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹⁵¹

Naziv	Prihod od pore. na doho.	Stepen zaposlen. 2019	Kretanje stanov. 2013-19	Učešće starog stan 2019	Step obra staro stan 2019	Index 2019	Rang	Grupa
Centar Srajevo	4,00	4,08	0,83	0,78	1,27	2,35	1	I
Novo Sarajevo	3,14	1,87	1,01	0,87	1,23	1,74	2	I
Stari Grad Sarajevo	2,50	1,44	0,75	0,80	1,11	1,40	3	I
Ilidža	1,63	1,46	1,59	1,07	1,07	1,39	4	I
Novi Grad Sarajevo	1,88	1,04	1,36	0,96	1,14	1,32	5	I
Grad Mostar	1,67	1,42	1,06	0,90	1,23	1,29	6	I
Vogošća	1,40	0,85	1,80	1,14	1,01	1,25	7	I
Doboj Jug	1,15	1,56	0,99	1,19	1,04	1,18	8	II
Grad Tuzla	1,31	1,47	1,01	0,84	1,14	1,18	9	II
Grad Široki Brijeg	1,17	1,13	1,12	1,01	1,32	1,16	10	II

Za razliku od FBiH, u Republici Srpskoj, kriteriji za ocjenu razvijenosti lokalnih samouprava su.¹⁵²

- ostvareni ukupni prihod, na nivou cijele lokalne samouprave,
- ostvareni budžetski prihodi, na nivou lokalne samouprave po stanovniku,
- stopa nezaposlenosti- procentualno učešće nezaposlenih lica, u ukupnoj radnoj snazi,
- gustina naseljenosti,
- ukupan broj registrovanih vozila na jedinici lokalne samouprave, u odnosu na broj registrovanih vozila, u RS-u.
- broj učenika koji pohađaju školu, u odnosu na broj stanovnika, na jedinici lokalne samouprave,
- opšta stopa prirodnog priraštaja (razlika između nataliteta i mortaliteta),
- broj poslovnih subjekata na jedinici samouprave, u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata u RS-u,
- vrijednost izvršenih radova, prema vrsti građevinskih objekata i stambena izgradnja na nivou lokalne samouprave, u odnosu na ukupnu vrijednost u RS-u.

¹⁵¹ Izvor: Socioekonomski pokazatelji po općinama u FBiH, Federalni zavod za programiranje razvoja, 2020.

¹⁵² Izvor: Ajdin Kahrovića, Ekonomija u postpandemijskom vremenu, , Sarajevo, Septembar, 2020.

26.-27. Mart/March 2021.

Tabela 3. Stepen razvijenosti lokalne samouprave u Republici Srpskoj.¹⁵³

Stepen razvijenosti	Jedinice lokalne samouprave
Razvijene	Banja Luka, Bijeljina, Gacko, Gradiška, Derventa, Doboj, Zvornik, Istočna Ilidža, Istočno Novo Sarajevo, Laktaši, Mrkonjić- Grad, Pale, Prijedor, Prnjavor, Stanari, Teslić, Trebinje i Ugljevik
Srednje razvijene	Bileća, Brod, Kozarska Dubica, Kotor-Varoš, Milići, Modriča, Sokolac, Srbac, Foča i Čelinac
Nerazvijene	Bratunac, Višegrad, Vlasenica, Donji Žabar, Kostajnica, Ljubinje, Nevesinje, Novi Grad, Petrovac, Petrovo, Ribnik, Rogatica, Han- Pijesak, Šamac i Šipovo
Izrazito nerazvijene	Berkovići, Vukosavlje, Istočni Drvar, Istočni Mostar, Istočni Stari Grad, Jezero, Kalinovik, Kneževo, Krupa na Uni, Kupres, Lopare, Novo Goražde, Osmaci, Oštra Luka, Pelagićevo, Rudo, Srebrenica, Trnovo, Čajniče i Šekovići

Vidimo da se kod izračuna stepena razvijenosti lokalnih samouprava u RS, ne koristi iste varijable kao u FBiH, pa imamo dosta veći broj nerazvijenih jedinica lokalne samouprave.

3. MJERE KOJE SU PODUZELI SVI NIVOI VLASTI, ZA VRIJEME PANDEMIJE KORONAVIRUSA (COVID-19)

3.1. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine

U startu možemo reći, da je ovaj nivo vlasti, vrlo malo pomogao privredi i samim građanima, za lakše prevazilaženje problema uzrokovanih samom pandemijom. Malo iz razloga nadležnosti i loše postavljenih propisa, a u svakom slučaju i zbog lošeg upravljanja i planiranja mjera. Prvo što je urađeno, je formiranje Grupe socioekonomskog vijeća, koje će kooordinirati sa svim nivoima vlasti i uvezivati ih sa raznim institucijama i fondovima, kako bi se posljedice krize na što bezbolniji način apsorbovale. Najviše vremena se trošilo na regulisanje i primanje donacija, očuvanje granica, davale su se preporuke nižim nivoima vlasti, šta da se poduzme, kako bi se posljedice ublažile. Dok je spašavanje privrede i ekonomskih mjera, bilo prepušteno nižim nivoima vlasti, entitetima i jedinicama lokalne samouprave.

Od privrednih mjera, koje je donijelo Vijeće ministara, možemo izdvojiti, Odluku o oslobađanju od obračuna i plaćanja indirektnih poreza i povrata već plaćenih indirektnih poreza, na opremu i sredstva, od strane domaćih i međunarodnih subjekata, za potrebe prevencije, suzbijanja i otklanjanja pandemije prouzrokovane virusom (COVID-19). Usvojena je i odluka, o obaveznoj primjeni preferencijalnog tretmana domaćeg, na godinu dana, sa početkom od 1. juna. 2020. godine.¹⁵⁴

Jedna od mjera, koja bi suštinski pomogla privredi i u pravom smislu, olakšala posljedice izazvane pandemijom, nije prošla Dom naroda Bosne i Hercegovine, a tiče se Zakona o porezu

¹⁵³ Izvor: Odluka o stepenu razvijenosti jedinica lokalne samouprave u RS, Vlada RS-a, novembar 2019.

¹⁵⁴ Ibid 3

26.-27. Mart/March 2021.

na dodatnu vrijednost, što je za cilj imalo, da se rok za plaćanje PDV-a, pomjeri do posljednjeg radnog dana u mjesecu, a ne do 10, kao što je u Zakonu definisano.

3.2. Federacija Bosne i Hercegovine

Od Vlade Federacije Bosne i Hercegovine se puno očekivalo. Međutim, mjere koje su na početku uvojene i realizovane, dodatno su opteretile i onako slabu finansijsku stabilnost, pa se sada traže kreditna zaduženja, kako bi se mogle servisirati tekuće obaveze. Vlada FBiH je 16.03.2020. godine proglasila stanje prirodne nesreće, izazvano pandemijom (COVID-19). Puno vremena se gubilo na administrativne i bespotrebne odluke, koje su kočile konkretne mjere za ublažavanje posljedica. Tek je 10.05.2020. godine na snagu stupio, Zakon o ublažavanju negativnih ekonomskih posljedica. Najvažnija mjera u ovom Zakonu, jeste subvencioniranje doprinosa, u iznosu od 244,85 KM po radniku, za mjesec: April, Maj i Juni, uz uslov, da je realizacija bila manja u odnosu na predhodni mjesec za 20%.

3.3. Republika Srpska

Vlada RS-a, je donijela više mjera za ublažavanje stanja izazvanog pandemijom, a najvažnije su: Uredba sa Zakonskom snagom, o Fondu solidarnosti za obnovu RS., Uredba o preskim mjerama ublažavanja ekonomskih posljedica nastalih usljed virusa (COVID-19), Odluka o hitnoj isplati povrata poreza i doprinosa, za povećanje plata u 2019. godini., Odluka o privremenoj odgodi plaćanja poreskih obaveza i još neke mjere.

3.4. Vlade kantona i općine

Vlada FBiH je rješila da ne donosi mjere za nivoe kantona i to prepustila kantonalnim Vladama, kantonima je doznačeno 50% sredstava, koja su dobivena od MMF-a,. Kantonalne Vlade su tako donosili mjere dosta šaroliko, ali u suštini se to sastojalo od sufinansiranja minimalne neto plaće, za pojedine mjesec kada je bila zabrana rada, kod određenih djelatnosti.

Općine su te koje imaju manje finansijskih sredstava, za pomoć privredi, jer su limitirane Budžetom, koji je u većini slučajaja, samo potrošački i služi za podmirivanje tekućih potreba. Mjere koje su se poduzimale su u obliku ukidanja rente za prostore, smanjenje komunalne takse za isticanje firme, pomoć obrtnicima tradicionalnih zanata i određena pomoć kod građevinskih dozvola i renti.

26.-27. Mart/March 2021.

4. MJERE KOJE BI BILO POŽELJNO PODUZETI, POSLIJE PANDEMIJE KORONAVIRUSA (COVID-19)

Početkom 2020. godine, prije izbijanja pandemije, ekonomski izgledi su bili pozitivni i naša finansijska stabilnost je bila sve bolja. Međutim, pandemija je sve poremetila, pa se naša država suočava sa recesijom i padom privredne aktivnosti. Kao posljedica, broj zaposlenih se do jula 2020. smanjio za oko 3 procenta u odnosu na isti period 2019. godine, a broj građana prijavljenih kao nezaposleni, se povećao za više od 19.000. Rezultati koje plasiraju razne institucije, predviđaju, da bi preko 85.000 ljudi moglo osiromašiti, u Bosni i Hercegovini, ako ne bude vladinih mjera. Nakon 98 dana, po isteku trećeg kvartala 2020. godine, Agencija za statistiku (BHSAS) objavila je, da je bruto domaći proizvod (BDP), u Bosni i Hercegovini, pao u tom kvartalu za 6,3 posto. Pad je dosta veći, od pada u finansijskoj krizi 2009. godine. Prognoza godišnjeg pada od 4,8 posto u 2020. godini, veća je od pada od 2,9 posto, koliko je Bosna i Hercegovina imala prve godine finansijske krize 2009. godine.¹⁵⁵

Prognoza za 2021. godinu ukazuju, na rast BDP na skromna 3 posto. Od eksternih faktora, važan je oporavak izvoza, na glavnim tržištima Bosne i Hercegovine: Njemačka, Austrija, Hrvatska, Srbija i Slovenija. Oporavak privrede zavisi o efektima vakcinacije protiv koronavirusa. Međutim, vidimo da nabavka vakcina ide sporo i da slabi povjerenje investitora, koji čekaju bolje vrijeme, ili svoj kapital preusmjeravaju na druga tržišta. Oporavak koji smo očekivali početkom 2021. godine, neće se sigurno desiti, možemo očekivati još veći pad BDP i još veće slabljenje ekonomske aktivnosti.

Unutrašnji faktori, koji će doprinjeti rastu aktivnosti su: zatečeni nivo konkurentnosti poslovnog sektora, raspoloživost ljudskih resursa i obrtnog kapitala u kompanijama i obrtima, te logistika u izvoznim kompanijama. Oporavak mora biti podržan povoljnim kreditiranjem, posebno izvoznih firmi. Sve mogućnosti koje budu nudili Evropski fondovi, moraju biti dostupni svim potencijalnim korisnicima. Prezentacije i osposobljavanje zainteresiranih strana, od svih nivoa vlasti, mora biti sprovedeno seminarima i svim vrstama savjetovanja, kako bi i naši privredni subjekti mogli da ostvare posticajne mjere, od Evropskih fondova.

Stanovništvo traži plaće, penzije i naknade, posao, pristup zdravstvenim uslugama, socijalnu zaštitu i obrazovanje. Ekonomija traži priliku, u povećanoj tražnji za njegovim robama i uslugama, kao i podršku da preživi krizu i dođe do situacije za pokretanje i oporavak rasta. Za Bosnu i Hercegovinu, vanjsko zaduživanje je osnova fiskalne politike, u nedostatku mogućnosti za povećanje poreza i prihoda od poreza. Vraćanje kredita će ovisiti o ekonomskom rastu i najgori ishod bi bio, da rast izostane i da kriza preraste u finansijsku, sa bankrotima, masovnom nezaposlenošću i pritiskom na povećanje nameta, privredi i građanima.

Pa prema tome, možemo reći, da Bosnu i Hercegovinu poslije pandemije koronavirusa (COVID-19), očekuje neizvjesno i turbulentno vrijeme, gdje je potrebno poduzeti mjere koje će stabilizovati ekonomiju i omogućiti pretpostavke za njen oporavak i rast.

¹⁵⁵ Vjekoslav Domljen, Pouke iz pandemije, Sarajevo, 3 August 2020,

4.1. Prijedlozi ekonomskih mjera, u postpandemijsko vrijeme

Poželjno bi bilo, u postandemijskom vremenu, učiniti sljedeće korake:¹⁵⁶

- Pokrenuti kapitalne projekte javnih ulaganja, gdje će naša privreda imati prioritet dobivanja posla.
- Da vlade, preko biroa za zapošljavanje, omoguće subvenciju doprinosa za novouposlone radnike.
- Omogućiti besplatno otvaranje privrednih subjekata, uz minimalnu papirologiju i skraćenje vremena za dobivanje papira.
- Smanjenje visine stope doprinosa, a u isto vrijeme, pooštavanje rada inspekcijskih organa i onemogućavanja rada na crno.
- Podrška za otvaranje samostalnih radnji, obrta i tradicionalnih zanata.
- Smanjenje renti za građevinsko zemljište i građevinskih dozvola, za privredne subjekte.
- Da privredna komora prezentuje konkurentne privredne grane, izvan Bosne i Hercegovine.
- Pomoći poljoprivrednoj proizvodnji i seoskom turizmu.
- Parafiskalne namete, svesti na optimalni nivo.

U narednom periodu, svi nivoi vlasti (država, entiteti, kantoni i lokalne samouprave), bi trebali da pokušaju implementirati neke od ponuđenih prijedloga, za spas ekonomije Bosne i Hercegovine, sve u cilju trasiranja puta, ka boljoj budućnosti, sa većim BDP i višim plaćama, naših zaposlenih.

¹⁵⁶ Ibid 3

26.-27. Mart/March 2021.

ZAKLJUČAK

Zdravlje ljudi, uzimajući i zaposlene, je najveći prioritet u ekonomijama u doba pandemije koronavirusa (COVID-19). Nakon toga, potrebno je stvoriti uslove za osiguranje funkcionisanja, onog dijela proizvodnje koji se traži na tržištu, kako na domaćem, tako i na inostranom. Poslodavci su prvi iznijeli svoje prijedloge, u vezi zaštite svoga položaja i položaja radnika. Traži se odgoda plaćanja obaveza prema bankama i smanjenje fiskalnih i parafiskalnih nameta. Pokušati oformiti fond, za isplatu minimalnih plaća, za radnike koji su ostali bez posla. Banke uvjeriti da reprogramiraju obaveze privrede i stanovništva. Potrebno je osigurati povoljne kreditne linije banaka, za dodatna sredstva firmama, koje su najviše pogođene pandemijom. Direktna subvencije, svih nivoa vlasti, zavisit će od mogućnosti osiguranja bespovratnih izvora sredstava. Bilo kakve mjere za podršku firmama, moraju imati u svojoj osnovi, spašavanje radnih mjesta. Radnike treba sačuvati, kroz preraspoređivanje radnog vremena, korištenje godišnjih odmora, plaćeno odsustvo i druge forme. Posebno, radnicima treba omogućiti reprogramiranje otplate kredita i drugih obaveza.

Pošto je sada već izvjesno, da će pandemija potrajati i tekuću 2021. godinu, moramo biti spremni i pozitivno motivisani, da joj se suprostavimo, na najbolji mogući način. Opća makro i mikroekonomska pravila, gube na značaju i sada nam predstoji da se snalazimo, kako najbolje znamo i umijemo. Već u prvom kvartalu 2021. godine uviđamo da dolazi do velikog skoka cijena uvoznih roba, uzrokovano poremećajima transporta sa Kinom i međutrgovinskog sučeljavanja Evrope sa Amerikom i obratno. Sada uviđamo, da je potrebno da se snadbijemo robama široke potrošnje, jer cijena svaki dan može da se promjeni i eskalira. Sigurno je da se svako brine o sebi, svi su u potrebi i ne treba se previše oslanjati da će nam neko drugi pomoći. Sve u svemu, pandemija koronavirusa evidentno je promijenila živote svih nas, pa i potrošačke navike stanovništva BiH. Prioriteti su se „poredali“ mnogo drugačije nego prije korone, tako da su u značajnoj prednosti prehrambeni proizvodi, osnovne kućne potrebštine, te odjeća i obuća. Ako isključimo brojčano mali dio građana BiH, koji s koronom troše isto ili više nego bez nje. Možemo zaključiti, da ogromna većina naših građana, zbog pandemije i loših i neizvjesnih finansijskih mogućnosti, sve sporedne potrošačke aktivnosti proglašava nebitnim i ostavlja za neko bolje vrijeme. Racionalna politika, sa uštedama, na svim nivoima, reduciranje troškova i povećavanje produktivnosti, su jedna od rješenja, kako bi izašli, iz ovog teškog vremena, koliko toliko stabilni i sa mogućnošću, da i poslije pandemije, nastavimo sa ekonomskim mjerama, koje smo zacrtali prije 2020. godine. Naša krilatica, treba da bude: red, rad i disciplina. Jer, ovo je ovo doba i to moramo shvatiti i prilagoditi se, bilo nam drago ili ne.

Literatura:

- [1] Burzanović, T. (2020), Ekonomski i socijalni uticaj COVID-19, Crna Gora, Zapadni balkan, Redovni ekonomski izvještaj br.17.
- [2] Kahrović, A. (2020), Ekonomija u pospandemijskom vremenu, Sarajevo Friedrich-Ebert-Stiftung.
- [3] Tadić, M. (2020), Uticaj pandemije na gospodarstvo: Bazirano na primjeru globalne pandemije COVID-19 u Republici Hrvatskoj, Ekonomski Fakultet, Sveučilište u Splitu.
- [4] Vilogorac, E. (2001), Uvod u Ekonomiju, Ekonomski Fakultet u Sarajevu,

Članci:

- [1] Centralna banka Bosne i Hercegovine. (2018), Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, Sarajevo, Centralna banka Bosne i Hercegovine
- [2] Domazet, A. (2020), Ekonomija Bosne i Hercegovine u doba korona virusa COVID-19, Aljazeera, Sarajevo.
- [3] Domljen, V. (2020), Pouke iz pandemije, UNDP, Sarajevo.
- [4] Hadžić, F. Admir Čavalić i Damir Bećirović, (2020), Šta nam planiraju poslije pandemije i šta savjetuju vlastima, Idikator, Sarajevo.
- [5] Sajter, D. (2021), Ekonomija poslije globalne pandemije. Magazin prilika, Glas koncila br. 1/21.,
- [6] Stojiljković, Z. (2020), Čeka nas postpandemijsko preživljavanje, intervju, Vreme Solidarnosti, Beograd.

Internet:

- [1] Centralna banka Bosne i Hercegovine. (2020). <https://www.cbbh.ba/contend/read/7>
- [2] Federalni zavod za programiranje razvoja: <http://fzzpr.gov.ba/bs/pubs/3/3/istrazivanja-i-analize> (6.3.2021.)
- [3] Federalni zavod za statistiku: <http://fzs.ba/> (4.3.2021.)
- [4] Kako bi trebala izgledati privreda poslije pandemije: <https://www.akta.ba/> (02.03.2021.)
- [5] Koronavirus i ekonomija. Kako platiti troškove pandemije: <https://www.gerila.info/naslovna/korona-virus-i-ekonomija-kako-platiti-troskove-pandemije/> (28.02.2021.)